

1.01
Prejeto 2. 9. 2013

UDK: 620.9(497.4)"1945/1991"

Jože Prinčič*

Strategija energetske stabilnosti ter pridobivanje in poraba premoga v letih 1945–1991**

IZVLEČEK

Prvi del razprave obravnava jalova prizadevanja jugoslovanske in slovenske vlade za zagotavljanje energetske stabilnosti in samozadostnosti v letih 1945 do 1991. Zasnova državne gospodarske politike je v obravnavanih letih energetiki sicer zagotavljala prioriteten položaj in rast njene proizvodnje. Zaradi pomanjkanja investicijskih sredstev in vztrajanju na politiki hitrejšega in večjega izkoriščanja domačih energetskih virov pa je bila razlika med proizvedeno in porabljeno energijo vedno večja. Slovenija je začela prostor za uveljavitev nove, bolj ekonomsko upravičene in narodnogospodarsko usmerjene energetske politike pripravljati leta 1987. Drugi del razprave je namenjen premogu kot manj kakovostnemu energetskega viru na katerem je temeljila jugoslovanska avtarkična energetska usmeritev. Poleg gibanja proizvodnje in porabe zgodovinska analiza vključuje še naložbeno politiko, organizacijski razvoj in nerentabilno poslovanje slovenskih premogovnikov. Slednje ni bilo združljivo s sproščanjem tržnih odnosov zato so morali številni premogovniki ustaviti proizvodnjo.

Ključne besede: energetika, energetska samozadostnost, elektrogospodarstvo, premog, les, jedrska energija

ABSTRACT

STRATEGY OF ENERGY STABILITY AND THE EXTRACTION AND USE OF COAL BETWEEN 1945 AND 1991

The first part of the following discussion focuses on the futile efforts of the Yugoslav and Slovenian governments to ensure the energy stability and self-sufficiency between 1945 and 1991. The nature of the state economic policies in the years under consideration ensured the priority position and production growth of the energy industry. However, due to the lack of investment resources

* dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; joze.princic@inz.si

** Članek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega programa »Strategije in prakse energetske oskrbe v Sloveniji«, ki ga je financirala kot Projekt J6-4017 (A) Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna. / The authors acknowledge the financial support from the state budget Slovenian Research Agency (project J6-4017 (A) – Strategies and praxis of energy supply in Slovenia).

and persistence in the policy of swift and extensive use of national energy resources, the discrepancy between the energy produced and consumed got increasingly pronounced. In 1987 Slovenia started preparing the foundations for the introduction of a newer, more economically viable energy policy, oriented towards the national economy. The second part of the discussion focuses on coal as an inferior-quality energy resource, on which the autarkic Yugoslav energy orientation was based on. Besides the production and consumption trends, the historical analysis also took into account the investment policy, organisational development, and non-viable operation of the Slovenian coal mines. The latter was not compatible with the increasingly relaxed market relations, therefore many coal mines had to shut down.

Keywords: energy industry, energy self-sufficiency, energy economy, coal, wood, nuclear energy

V letih po koncu druge svetovne vojne je razvoj energetike postal eden glavnih dejavnikov ekonomske rasti. Obveljalo je pravilo, ki ga je ekonometrija potrdila, da naprednejši stopnji razvoja ustreza tudi bolj ekonomičen vir energije in da z majhno porabo energije na prebivalca ni mogoče ustvarjati visokega družbenega proizvoda. Analize razvoja svetovne porabe in proizvodnje energije so pokazale skokovito naraščanje potreb po energiji. V strukturi proizvodnje primarne energije, ki jo sestavljajo hidroenergija, premog, nafta, naravni plin in nuklearna energija, so se kazale tendence zmanjšane udeležbe premoga in hidroenergije na račun večje udeležbe nafte in plina. Velik pomen energije za ekonomski razvoj je prihajal do izraza tudi v intenzivnem iskanju novih energetskega virov in v stalni rasti energetske proizvodnje v vseh delih sveta. Evropa, ki je imela leta 1929 še presežek proizvodnje energije, je do sredine petdesetih let že v precejšnji meri izrabila možnosti pridobivanja električne energije iz hidroelektrarn in je morala pokriti z uvozom že 20 odstotkov svojih potreb.

Po osvoboditvi leta 1945 je v Jugoslaviji prevladovalo prepričanje, da ima država velike in raznovrstne energetske vire. Kmalu se je pokazalo, da so ta predvidevanja napačna in da bodo v tem pogledu nastopile velike težave. Po letu 1963 se je država znašla v permanentni energetske krizi, razlika med proizvodnjo in porabo energetskega virov se je samo še stopnjevala. V zadnjem desetletju obstoja Jugoslavija ni imela jasne in operativno izvedljive energetske strategije in je še vnaprej trmasto vztrajala na politiki energetske samozadostnosti za vsako ceno. Tudi zato je Slovenija energetske krizo v sedemdesetih letih dočakala nepripravljena in je bila do razpada države deficitarna pri vseh energetskega virih. Možnosti za izboljšanje energetskega razmerja pa so bile zaradi gospodarske krize in premajhne akumulativnosti gospodarstva zelo omejene.

Energetska stabilnost v zvezni in republiški gospodarski politiki

V pogojih splošnega prepričanja, da ima Jugoslavija dovolj naravnih bogastev in pogojev za razvoj proizvodnih sil, se je zdelo odločitev, da mora energetika postati temelj pospešene industrializacije, še toliko bolj prepričljiva in uresničljiva. Že v času

obnovitvenih del in vzpostavljanja pogojev za začetek pospešene industrializacije je centralizirana gospodarska politika namenila elektrogospodarstvu in programu smotrne elektrifikacije posebno pozornost. V Sloveniji so pričakovali, da program ne bo zajel zgolj obnove poškodovanih naprav in objektov, temveč tudi posodobitev obstoječih zmogljivosti, povečanje proizvodnje električnega toka in gradnjo prenosnega omrežja, ki bo zagotovilo boljšo izrabo energetskih zmogljivosti in doseženih presežkov. Z uresničevanjem takega programa bi postala vsa Slovenija eno samo veliko električno omrežje.¹

Elektrifikacija je postala eden od temeljev razvojne politike, ki jo je določil Zakon o petletnem gospodarskem načrtu FLRJ za leta 1947–1951. Zakon je zasledoval tri osrednje cilje: povečanje proizvodnje cenene električne energije z zgraditvijo novih hidro in termo central, izboljšanje dispečerske službe, boljšo izrabo prenosnih naprav ter bolj preudarno gospodarjenje z obstoječimi gorivi. Predvidel je večjo in sodobnejšo proizvodnjo v premogovnih bazenih, kot sta bila tudi trboveljski in velenjski, ter smotrnejšo porabo premoga v prometu in industriji. Predvidel je omejitve uporabe lesa za kurivo v industriji in gospodinjstvih. Peto in šesto poglavje zakona sta predpostavila povečanje proizvodnje električne energije v Sloveniji v naslednjih petih letih za 3,6 krat, proizvodnje premoga za 137 odstotkov, delež izkoriščanja slovenskih gozdov pa dvigniti na 15,5 odstotkov od celotnega državnega plana, kar je bila glede na gozdne površine v Sloveniji in njene zaloge zelo visoka obremenitev.²

V okviru omejenih pristojnosti se je Zakon o petletnem planu za razvoj narodnega gospodarstva LR Slovenije v letih 1947–1951 za panogi 111 (elektrogospodarstvo) in 112 (premogovništvo) omejil na povečanje proizvodnje³, na izgradnjo manjših hidroelektrarn, razširitev električnega omrežja in elektrifikacijo podeželja.⁴ Na novo naj bi odprli več premogovnikov in opravili obsežna raziskovalna dela.⁵ Glede porabe lesa za kurivo je bilo v republiškem petletnem planu zapisano, da se mora do leta 1951 (v primerjavi z letom 1939) v mestih in industrijskih središčih zmanjšati za 240.000 kubičnih metrov in nadomesti z drugimi gorivi, predvsem s premogom in plinom. V tem času naj bi se sečnja v gozdovih precej zmanjšala.

Zunanji pritiski in številne notranje težave so državno partijsko vodstvo prisilile na korenito spremembo prvotne razvojne usmeritve. Politika ključne kapitalne graditve, sprejeta jeseni 1948, je postavila v ospredje pospešeno graditev elektroenerget-

¹ Slovenski poročevalec, 19. 10. 1945, str. 5, Pomembni ukrepi za načrtno elektrifikacijo Slovenije.

² Petletni plan za razvoj narodnega gospodarstva FLRJ 1947–1951. Beograd 1947, str. 66–69.

³ Proizvodnja električnega toka v republiških elektrarnah naj bi do leta 1951 dosegla 25 milijonov kWh, proizvodnja premoga pa dvignila na 306.000 ton.

⁴ Po investicijskem planu Državnih elektrarn Slovenije (DES) naj bi do leta 1951 na ozemlju LRS zgradili 9 hidroelektrarn (HE), 18 razdelilnih postaj (RP), 304 transformatorskih postaj (TP), 722 km daljnovodov 35 kV, 625 km daljnovodov 20 kV, 259 km daljnovodov 10 kV in 395 km nizkonapetostnega omrežja.

⁵ Na novo naj bi odprli premogovnike rjavega premoga v Libojah, Pečovniku in Kanižarici ter rudnik lignita Globoko pri Brežicah. Zaradi premajhnih zalog naj bi Pečovnik zaprli leta 1951, kot nadomestilo pa leta 1948 odprli premogovnik Štore pri Celju. V načrt so prišla tudi obsežna raziskovalna dela v premogovnikih Zabukovica, Št. Janž (Kremelj) in Kanižarica.

skih objektov ter povečanje proizvodnje v najrentabilnejših premogovnikih. V tem času je morala Slovenija težave pri pridobivanju nafte blažiti s povečano proizvodnjo premoga, prevzeti je morala velik del vsedržavnega izvoza lesa in lesnih polizdelkov na konvertibilen trg, ter preusmeriti za republiško izgradnjo predvidena denarna in materialna sredstva v gradnjo majhnega števila ključnih, to je zveznih objektov. Zaradi sistemskih sprememb se je leta 1950 povečala vloga republike pri razvoju energetskih zmogljivosti. V naslednjih letih je Izvršni svet LR Slovenije namenil energetiki precej pozornosti. Začel je omejevati gradnjo novih proizvodnih objektov, ki niso imeli zagotovila za redno dobavo elektrike in ustanovil komisijo za energetiko, ki je začela pospešeno pripravljati razvojne plane. Kljub prizadevanjem pa sta do sredine petdesetih let proizvodnja električne energije in z njo povezana gradnja novih zmogljivosti vse bolj zaostajali za potrebami. Zaradi slabe izrabe energetskih zmogljivosti je bilo pomanjkanje energentov vsako leto bolj pereče. Kljub težavam pa so se začele napovedane strukturne spremembe. Do leta 1954 je namreč udeležba električne energije v skupni proizvodnji energije narasla na 32,4 odstotka, proizvodnja premoga pa se je zmanjšala na 63,3%.⁶ V tem času je poraba energije v Sloveniji že za več kot dvakrat presežala državno povprečje. V primerjavi z razvitimi državami pa je bila ta stopnja še vedno zelo nizka.

Konec leta 1955 je bila sprejeta zasnova nove državne gospodarske politike, ki je postavila hitrejši razvoj energetike med prioritete naloge. To je v prvi vrsti pomenilo, da bo treba v naslednjih letih doseči »pravilen proporc« med stopnjo industrializacije in proizvodnjo električne energije.⁷ Drugi petletni zvezni družbeni plan, sprejet leta 1957, je energetiko uvrstil med posebne panoge, katerim je treba zagotoviti nadaljnji razvoj.⁸ Do leta 1961 naj bi se fizični obseg energetske proizvodnje povečeval za povprečno 12 odstotkov na leto. Nekoliko nižje, to je 10,5 odstotno, je bilo predvideno letno naraščanje vrednosti skupne energetske proizvodnje v državi, kar je bilo posledica sprememb strukture industrijske proizvodnje, strukture posameznih oblik energije in stopnje njihove izrabe.⁹ Poleg maksimalne izrabe razpoložljivih virov, zamenjave lesa kot kuriva z drugimi primarnimi viri in večje uporabe sodobnih tehničnih postopkov, je plan načrtoval tudi ustvarjanje pogojev za uporabo jedrske energije kot dopolnilnega in samostojnega energetskega vira. Družbeni plan gospodarskega razvoja LRS 1957–1961 je moral slediti osnovnim smernicam zveznega družbenega plana, zato je povečanje proizvodnje energije, zlasti z boljšo izrabo vodnih zmogljivosti in premogovnih ležišč, postavil med osnovne cilje gospodarskega razvoja.¹⁰ V

⁶ Vlado Povh: Prerez skozi gospodarstvo LR Slovenije v prvem desetletju po osvoboditvi. V: *Ekonomska revija*, 1955, št. 2, str. 105–130, tu str. 116.

⁷ Od kapitalizma do kapitalizma: izbrane zamisli o razvoju slovenskega gospodarstva v XX. stoletju. Ljubljana 1997, str. 385.

⁸ Uradni list (UL) FLRJ, št. 662/53, 25. 12. 1957, Družbeni plan gospodarskega razvoja Jugoslavije od 1957. do 1961. leta.

⁹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Vlade Republike Slovenije (AS 223), šk. 683, Material za perspektivni plan FLRJ 1957–1961, junij 1957.

¹⁰ UL LRS, št. 6/3, 23. 1. 1958, Družbeni plan gospodarskega razvoja LR Slovenije za razdobje od 1957. do 1961. leta.

primerjavi z letom 1956 naj bi se do leta 1961 skupen fizičen obseg energetske proizvodnje v Sloveniji povečal za 44 odstotkov, proizvodnje električne energije pa za 58 odstotkov. Investicije v energetiko naj bi se, v primerjavi s preteklim planskim obdobjem, povečale za 13 odstotkov, pri čemer naj bi dobilo prednost premogovništvo. V elektrogospodarstvu je bilo predvideno povečanje investicij v razdelilno in prenosno električno omrežje. V strukturi primarne energije naj bi se nadaljevalo zmanjševanje deleža drv kot kuriva in sicer od 19,8 odstotkov (leta 1956) na 12,8 odstotkov (leta 1961) v korist ostalih energentov.¹¹

Družbeni plan Jugoslavije za leta 1961–1965, ki je bil po dveh letih preklican, je pri obravnavi energetskega področja izpostavil dvoje. To je »ustrezno« povečanje energetske podlage kot pogoja za hitrejši gospodarski razvoj ter spodbujanje večje uporabe energije z boljšim izkoristkom predvsem z ekonomskimi ukrepi.¹² Resolucija o programu perspektivnega razvoja LR Slovenije v obdobju 1961–1965 je kazala še vedno veliko zavzetost republike za pospešeno razvijanje tistih energetskih virov, za katere so obstajali najbolj ugodni ekonomski pogoji. V primerjavi s preteklim planskim obdobjem je predvidela nekoliko manjše letno povečanje proizvodnje skupne primarne energije, pri čemer pa naj bi se še naprej povečevala proizvodnja premoga, udeležba drugih vrst pa bi se zmanjšala. Vlaganja v energetiko so ostala na isti ravni. V skladu s potrebami nadaljnjega razvoja je resolucija predpostavila veliko povečanje porabe električne energije, ki bi jo Slovenija lahko v večji meri uvozila iz drugih jugoslovanskih republik.¹³

Skoraj do sredine šestdesetih let je imelo energetsko gospodarstvo Slovenije aktivno energetsko bilanco. Količina proizvedene elektrike se je v dvanajstih letih potrojila, premoga pa podvojila, zato je proizvodnja obeh presegala domačo potrošnjo v tolikšnem obsegu, da so presežki, ki so jih oddajali ostalim republikam, pokrivali energijo, ki so jo dobivali od tam.¹⁴ Kljub temu pa je postajala Slovenija v tem času glede energetskih virov vse bolj zaostala republika. Strokovnjaki so opozarjali na vedno večje nesorazmerje med proizvodnjo in porabo energije, zaradi česar naj bi Slovenija pri normalni rasti porabe električne energije kljub predvideni gradnji novih objektov postala ob hidrološko srednjih letih že do leta 1972 ponovno pasivna in odvisna od nabave energije od zunaj. Zavod za gospodarsko planiranje SRS in Republiški sekretariat za industrijo sta pripravila študiji, v katerih sta nujnost nadaljnje razširitve energetske podlage, proizvodnje in porabe v Sloveniji utemeljila z argumentom, da v bližnji prihodnosti zaradi slabega položaja plačilne bilance ne bo mogoče računati na večjo spremembo strukture energetskih virov v korist nafte in plina, kot se je to dogajalo v razvitih državah. V takih razmerah je bila ta razširitev

¹¹ ARS, AS 223, šk. 663, Dokumentacija k družbenemu planu razvoja LRS 1957–1961.

¹² UL FLRJ, št. 684/53, 31. 12. 1960, Družbeni plan gospodarskega razvoja Jugoslavije od leta 1961 do 1965.

¹³ UL LRS, št. 31/3, 2. 2. 1961, Resolucija o programu perspektivnega razvoja LR Slovenije v razdobju od 1961. do 1965. leta.

¹⁴ ARS, fond Državnega sekretariata za splošne gospodarske zadeve (AS 1128), fasc. 51, Problematika energetike v SR Sloveniji, november 1964.

mogoča le s povečanjem proizvodnje hidro in termo energije. Slednja, na kateri je bil tudi poudarek, saj naj bi se delež termoelektrarn pri proizvodnji električne energije od tedanjih 27 odstotkov povečal na 45 odstotkov, je bila pogojena z večjim izkopom premoga in s predelavo velenjskega lignita v plin.¹⁵ Na simpoziju novembra 1965, na katerem so razpravljali o možnosti graditve novih objektov, so opozorili še na nezanesljivo dobavo električne energije iz drugih republik. V zvezi s to problematiko je izšel v Delu članek z navedbo, da »teče elektrika po Savi navzgor tako nerada, kot voda in denar«.

Načrtovalci Družbenega plana razvoja SR Slovenije v letih 1966 do 1970 so v celoti upoštevali opozorila in priporočila strokovnjakov, da se je Slovenija znašla na prelomnici in mora zaradi vse večje energetske pasivnosti začeti s posodabljanjem energetske strukture. Prav s tem namenom so postavili med temeljne družbeno ekonomske cilje »pravočasno« dograditev energetske podlage, predvsem električnih central s prenosnimi napravami ter razširitev geoloških raziskav nahajališč premoga na vse slovensko ozemlje. To pa zato, ker »zaostajanje izgradnje energetske osnove, zlasti elektroenergetskih zmogljivosti narekuje odločnejšo usmeritev na gradnjo novih zmogljivosti, da bi pravočasno zagotovili zadostne zmogljivosti, kar je podlaga za ves nadaljnji razvoj.« Družbeni plan je predvidel spremembo strukture porabe energije: od leta 1965 do leta 1970 naj bi se delež električne energije v celotni porabi energije dvignil od 15 odstotkov na 18 odstotkov, delež premoga pa zmanjšal od 68 odstotkov na 38 odstotkov na račun povečanja porabe bolj ekonomičnih virov, zlasti nafte in plina. Plan je še predvidel primanjkljaj električne energije do leta 1968, ki pa bi ga do leta 1970 z dograditvijo novih central in posodobitve napetostnega omrežja izničili.¹⁶

Nova načela, ki jih je prinesla gospodarska reforma, so v drugi polovici šestdesetih let vnesla nove razsežnosti v reševanje problemov slovenske energetike in v načrtovanje njenega razvoja. Podjetja posameznih energetskega panog so se vse resneje soočala s problemom prodaje svojih proizvodov.¹⁷ Gospodarski analitiki pa so se vse bolj zavedali, da predstavlja to obdobje začetek razkoraka med možnostmi domače proizvodnje in potrebami porabe v slovenski energetiki, ki ga bo treba kriti z uvozom raznih energetskega virov. Postajalo je jasno, da pričakovanja, da bi z izgradnjo novih hidro in termo elektrarn vsaj kratkoročno odpravili ta razkorak, niso več realna, kot tudi, da reševanje tega problema zadeva tako obstoječe vire, kot rast potrošnje in njeno strukturo. Osnutek programa razvoja energetike v SRS do leta 1980, ki je bil strokovni javnosti predstavljen aprila 1968, je med izhodišči za reševanje predstavljenih problemov predvidel, da bi se v bodoče zagotavljanje »optimalne ekonomičnosti posameznih energetskega virov« prenesla v večji meri od vira proizvodnje na potrošnika.

¹⁵ ARS, AS 1128, fasc. 97, Zabeleška o delovnem sestanku odbora za industrijo in promet, ki je obravnaval problematiko razvoja energetike v SR Sloveniji, 28. 12. 1964.

¹⁶ UL SRS, št. 13/4, 9. 2. 1967, Družbeni plan razvoja Slovenije v letih 1966 do 1970.

¹⁷ ARS, fond Gospodarske zbornice SR Slovenije (AS 1165), šk. 352, Zapisnik 8. seje odbora za energetiko upravnega odbora Gospodarske zbornice SFRJ (GZJ), 7. 10. 1969.

Družbeni načrt Jugoslavije za dobo od leta 1971 do 1975 je napovedal visoko, to je 8,9 odstotno povprečno stopnjo rasti energetske proizvodnje ter še večje, to je 13,7 odstotno povečanje deleža v strukturi industrijske proizvodnje. Tolikšno povečanje proizvodnje je predpostavljalo graditev novih elektrarn in prenosnega omrežja, posodobitev izkopa v rudnikih rjavega premoga in lignita.¹⁸ Zaradi političnih pretresov, povezanih z odstavitvijo Staneta Kavčiča, je prišlo v Sloveniji do precejšnjega zamika pri sprejemanju novega srednjeročnega plana. Resolucija o dolgoročnem razvoju SR Slovenije, ki jo je pripravil še Kavčičev izvršni svet, je predvidela velik porast potreb po energiji. Za njihovo »konstantno pokrivanje« bi morala Slovenija poleg večjega uvoza premoga s pomočjo vodnogospodarskih ukrepov zajeti še nove vodne vire in začeti graditi akumulacijske hidroelektrarne ter zagotoviti potrebna sredstva za gradnjo novih termoelektarn in tudi prve slovenske jedrske elektrarne. Do leta 1985 naj bi na področju primarne energije prevzela primat nafta in plin, struktura koriščenja energije pa naj bi se spremenila tako, da bo 22 odstotkov odpadlo na trda goriva, na električno energijo pa 25 odstotkov.¹⁹ Med temeljnimi razvojnimi cilji Družbenega plana razvoja SR Slovenije 1971 do 1975, ki ga je republiška skupščina sprejela šele februarja 1973, je bilo tudi znatno povečanje naložb v energetiko in hitrejšo rast fizičnega obsega njene proizvodnje. V obrazložitvi tega cilja je bilo zapisano, da je intenzivnejši razvoj energetike nujen zato, ker je to področje v preteklih letih vedno bolj zaostajalo za »dinamiko splošnega gospodarskega razvoja«. Zaradi neskladnosti v gospodarskem razvoju se je Slovenija znašla v položaju, ko ji bo leta 1975 primanjkovala polovica primarne energije, od tega električne kar za 600 GWh. Zaradi deficitarnosti v primarni energiji je plan predvidel poleg uvoza elektrike iz drugih republik tudi povečanje zmogljivosti obstoječih elektrarn, večjo proizvodnjo v velenjskem in zasavskih premogovnikih, zgraditev jedrske elektrarne ter začetek proizvodnje v rudniku urana v Žirovskem vrhu in v njegovem obratu za oplemenitenje uranove rude. Do leta 1975 naj bi v Sloveniji v glavnem končali z izdelavo geološke karte Slovenije in z regionalnimi hidrogeološkimi raziskavami.²⁰

Leta 1975 je bilo v Sloveniji izdelanih več analiz. Bile so si enotne, da na energetske področju Sloveniji ni uspelo rešiti najbolj perečih strukturnih problemov. Zaradi pomanjkanja sredstev je gradnja proizvodnih in prenosnih objektov zaostajala za načrti. Gospodarjenje z energijo se ni izboljšalo. Rezerve primarne energije, ki so znašale 6,6 odstotka vseh rezerv v državi, se niso povečale, zato je bilo treba v letu 1975 uvoziti 44 odstotkov potrebne primarne energije. Problem rezerv je bil najbolj pereč v panogi 111, kjer je daljši izpad večjega agregata pomenil redukcije in zastoje v proizvodnji vseh večjih industrijskih podjetij. Tudi v panogi 112 so bile velik problem premajhne zaloge in z njimi povezana kronična nelikvidnost podjetij. Poleg tega pa je bilo treba najti rešitve za nerentabilne premogovnike, za manjše obrate, ki bodo še

¹⁸ UL SFRJ, št. 341/35, 6. 7. 1972.

¹⁹ UL SRS, št. 132/13, 29. 3. 1972, Resolucija o dolgoročnem razvoju Socialistične republike Slovenije.

²⁰ UL SRS, št. 23/4, 7. 2. 1973, Družbeni plan razvoja SR Slovenije v letih 1971–1975.

delali pa izdelati sanacijske programe in čim prej izvesti potrebne posodobitve.²¹ Primerjava s preteklimi leti je pokazala slabo obvladane spremembe v strukturi porabe in proizvodnje energije, neustrezno cenovno politiko in tudi premalo učinkovit sistem financiranja. Delež porabljene energije v industriji se je sicer zmanjševal, kljub temu pa je bil še precej večji kot v večini razvitih držav.

Tabela 1: Struktura porabe energije po področjih v letih 1960–1975 (v odstotkih)²²

	1960	1965	1970	1975
Industrija	54,9	54,7	49,4	48,0
Promet	22,6	20,4	23,2	23,6
Ostalo	22,5	24,9	27,4	28,4

Tabela 2: Struktura porabe po vrstah energije v SR Sloveniji 1960–1975 (v odstotkih)²³

	1960	1965	1970	1975
Kalorična energija	89,2	86,0	83,9	82,5
Električna energija	10,8	14,0	16,1	17,5

Z ustavo SFRJ iz leta 1974 je postala energetika dejavnost posebnega družbenega pomena, zato je v Družbenem planu Jugoslavije za leta 1976 do 1980 ohranila položaj prioritete gospodarske panoge z rastočim deležem v strukturi industrijske proizvodnje. Plan je težišče njenega razvoja prenesel na hitrejšo izgradnjo termoelektrarn in maksimalno izrabo domačih virov.²⁴ Snovalci republiškega srednjeročnega plana so morali poleg izhodišč zveznega plana upoštevati tudi energetske bilance, ki so kazale, da Slovenija svojih potreb ne more kriti iz lastnih virov, temveč mora manjkajočo energijo nabaviti iz drugih republik ali iz tujine.²⁵ Te bilance so tudi pokazale, da je v naši republici od vodnih sil izkoriščena le polovica »izkoristljivega hidropotenciala«, da je pretvorba energije, zlasti električne, povezana z velikimi izgubami energije in da je po posameznih gospodarskih sektorjih racionalna poraba energije še vedno zelo slaba.²⁶ Po Družbenem planu SRS 1976–1980 je energetika spadala v prvi razvojni steber, ki je hkrati predstavljal nujen pogoj in generator hitrejšega gospodarskega napredovanja republike. Do leta 1978 naj bi Slovenija vložila znaten del predvidenih celotnih investicijskih sredstev v gradnjo elektroenergetskih zmogljivosti - tudi v dru-

²¹ ARS, fond Republiškega komiteja za energetiko (AS 1264), šk. 26, Poročilo k »Energetski bilanci za leto 1975« in k »Informaciji o pripravah in izgradnji energetskih objektov«, 19. 5. 1975.

²² ARS, AS 1264, šk. 4, Makroprojekt: Študija kompleksne energetike SRS, avgust 1976.

²³ Prav tam.

²⁴ UL SFRJ, št. 492/33, 23. 7. 1976, Družbeni plan Jugoslavije za dobo od leta 1976 do leta 1980.

²⁵ Leta 1975 so v Sloveniji iz lastnih energetskih virov pokrili le okoli 60 odstotkov potreb po energiji.

²⁶ ARS, AS 1264, šk. 99, Selbaher Henrik: Prikaz stanja racionalne porabe energije v SR Sloveniji, 1976.

gih republikah - ter v posodobitve proizvodnje v najrentabilnejših premogovnikih. V skladu z rastjo porabe naj bi se večal tudi delež uvožene energije iz drugih republik. Cene energetskih virov pa naj bi se začele oblikovati tako, da bodo pokrivala vsaj stroške tekoče proizvodnje oziroma enostavne reprodukcije.²⁷

V drugi polovici sedemdesetih let je bil energetiki namenjen največji kos investicijske pogače. Poleg tega so bili leta 1977 sprejeti ukrepi za racionalno pridobivanje, pretvarjanje, transport in porabo energije ter za intenzivnejše raziskovanje nahajališč premoga in vodnih virov.²⁸ Naslednje leto pa je zakon o energetskem gospodarstvu predvidel obvezno povezovanje proizvajalcev in porabnikov energetskih virov v samoupravne interesne skupnosti z namenom, da prisili proizvajalce in porabnike k dogovornemu reševanju problemov energetske oskrbe in na ta način poudari družbeni interes za racionalno pridobivanje, pretvarjanje in porabo energetskih virov. Vsa ta prizadevanja pa niso prinesla pričakovanih rezultatov, saj se je stanje v slovenskem energetskem gospodarstvu še poslabšalo. Do leta 1979 se je energetska odvisnost povečala na 58 odstotkov, načrtovana odvisnost pa je bila 51,6 odstotkov. Po strokovnih ocenah je do tega prišlo zaradi omejitev pri financiranju raziskav lastnih energetskih virov, prehitre rasti porabe primarne energije, nezadostnih ukrepov za smotrnejšo porabo in ukrepov za preusmerjanje na povečanje porabe domačih virov ter prepočasnega reševanja problema slabe reprodukcijske sposobnosti panoge in njenih podjetij, zaradi katere v letih 1976 do 1979 večji del energetskih dejavnosti ni pokrival stroškov enostavne reprodukcije oziroma tekoče proizvodnje. Poseben problem so predstavljala elektroenergetska podjetja, ki so skušala težave reševati s povečevanjem cene energije, kar je vse bolj načenjalo konkurenčno sposobnost intenzivnih porabnikov električne energije, kot so bila podjetja črne in barvaste metalurgije, cementna industrija, del kemične industrije.²⁹

Gospodarska kriza je zahtevala nov razmislek o načinu reševanja energetskih problemov v državi in še posebej v republiki, ki je z ustavo leta 1974 dobila več »odgovornosti« pri urejanju elektroenergetskega gospodarstva in premogovništva. Stališča, oblikovana v Sloveniji leta 1980, so poudarila troje. Prvič, da bo potrebno v večji meri upoštevati odvisnost stopnje rasti proizvodnje vseh energetskih virov od stopnje rasti možne porabe te energije ter zato nameniti večjo skrb varčevanju zlasti uvožene energije. Drugič, da na dohodkovnem področju v naslednjem srednjeročnem obdobju ne bi smeli več nadaljevati z negativnimi trendi, temveč napraviti kakovosten zasuk, ki bo omogočil bolj realne cene energentov ter zagotovil večje združevanje sredstev za gradnjo novih elektrarn in električnega omrežja. Pri tem je Republiški svet za energetiko SR Slovenije nasprotoval prizadevanjem, da bi se to združevanje uredilo z obveznim dogovorom na ravni federacije. Vztrajal je, da se mora odločanje o tem prepustiti dogovorom med posameznimi republikami. Tretji poudarek v spre-

²⁷ UL SRS, št. 947/20, 10. 8. 1976, Družbeni plan Socialistične republike Slovenije za obdobje od leta 1976–1980.

²⁸ ARS, AS 1264, šk. 99.

²⁹ ARS, AS 1264, šk. 66, Ocena stanja v energetskem gospodarstvu 1976–1980, junij 1979.

jetih stališčih je zahteval prenos razvojnega težišča iz konvencionalnih energetskih virov na jedrskega.³⁰

Pri oblikovanju Družbenega plana Jugoslavije 1981–1985 zvezni načrtovalci niso upoštevali slovenskih predlogov. Na energetskem področju so nadaljevali razvojno politiko iz preteklega desetletja, ki je temeljila na hitrejšem in večjem izkoriščanju domačih energetskih virov ter povečanih naložbah v gradnjo hidroelektrarn, premogovništvo, proizvodnjo jedrskih surovin, v povečanje zmogljivosti omrežja za prenos in transformacijo električne energije. Zvezni plan je predvidel tudi združevanje sredstev za skupno graditev najpotrebnejših energetskih objektov.³¹

Družbeni plan SRS 1981–1985 je poudaril druga razvojna izhodišča. Ključni nalogi sta bili zagotavljanje zadostnih energetskih virov, zaostritev varčevanja z energijo in s tem zmanjšanje povprečne letne porabe izkoriščene energije. Ta naj bi znašala 3,9 odstotkov na leto. Za uresničenje prve je predvidel večje in boljše izkoriščanje lastnih virov, povečano nabavo in zakup energije v drugih republikah, pospešitev priprav za gradnjo hidroelektrarn na Soči, Savi in Muri ter jedrske elektrarne v Prevlaki. Za uresničenje druge naloge pa racionalnejše pridobivanje, pretvarjanje, transport in porabo energije, usmeritev v proizvodnjo, ki potrebuje manj energije, ter pospešeno izvajanje geoloških raziskav. Med prioritetskimi nalogami tega srednjeročnega načrta je bila tudi ustrežnejša politika cen, ki bi, poleg pokrivanja stroškov proizvodnje, zagotovila tudi del pokrivanja stroškov izgradnje.³²

Tako kot v celotnem gospodarstvu so se morali tudi v energetiki v prvi polovici osemdesetih let sprijazniti z vedno bolj zaostrenimi razmerami. Zaradi stabilizacijskih ukrepov (zamrznitev cen) in z njimi povezanega velikega zmanjšanja razpoložljivih finančnih sredstev, visoke stopnje inflacije, težav pri zagotavljanju deviz za uvoz opreme, pomanjkanja domačih materialov in opreme, visokih obrestnih mer in majhne kreditne sposobnosti dobaviteljev, je prišlo do zastoja na področju investicij, do vedno večjih težav pri oskrbi z energijo in s tekočo likvidnostjo. Energetska podjetja so se povzpela na sam vrh seznama največjih izgubarjev.

Analize, napravljene leta 1985, so pokazale, da je bila v Sloveniji razpoložljiva primarna energija za 0,3 odstotka manjša kot leta 1984 in da se je za 4,1 odstotek zmanjšala energetska odvisnost. Poraba skupne izkoriščene energije se je dvignila za 1 odstotek, pri čemer pa je bilo zaskrbljujoče, da se je v večjem obsegu kot dotlej nadaljevalo »prestrukturiranje porabe« v korist elektrike.³³

Zadnji srednjeročni plan Jugoslavije je bil glede na poglobljajočo gospodarsko in politično krizo v državi zastavljen zelo ambiciozno. Težišče razvoja energetike je bilo na bistveno povečani proizvodnji in oplemenitenu premoga in na povečanju inve-

³⁰ ARS, fond Republiški družbeni svet za gospodarski razvoj in ekonomsko politiko (AS 1266), šk. 2, Mnenja in predlogi k nekaterim temeljnim vprašanjem nadaljnjega razvoja energetike v naši državi, 1. 7. 1980.

³¹ UL SFRJ, št. 17/152, 20. 3. 1981, Družbeni plan Jugoslavije za obdobje 1981–1985.

³² UL SRS, št. 12/729, 21. 4. 1980, Družbeni plan Socialistične republike Slovenije za obdobje 1981–1985.

³³ ARS, AS 1264, šk. 280, Poročilo o izvajanju energetske bilance v SR Sloveniji za leto 1985.

sticij v energetiko (dosegle naj bi 15 odstotkov gospodarskih in 35 odstotkov vseh industrijskih investicij), kar bi pospešilo gradnjo novih hidro, termo in tudi jedrskih elektrarn. Plan je namenil večjo pozornost politiki cen, ki bi morala biti naravnana v odpravo nesorazmerja pri ceni energentov. Med najbolj spornimi cilji plana je bila povečana centralizacija tudi na energetskem področju, ki je vodila k vzpostavitvi enotnega energetskega sistema države, v katerem bi »skupaj« in na enem mestu načrtovali razvoj energetskih zmogljivosti ter sprejemali merila za delitev ustvarjene dohodka.³⁴

Družbeni plan SRS za leta 1986–1990 je nadaljeval razvojno politiko republike iz preteklih let. Energetska politika je še naprej temeljila na zagotavljanju sredstev za raziskovanje nahajališč domačih energetskih virov, na večjem varčevanju in racionalnejšem gospodarjenju z njimi, zmanjšanju deleža uvožene energije, preusmerjanju industrijske in druge proizvodnje na proizvodnjo z manjšo porabo energije na enoto proizvoda in na nadaljevanju sovlaganja v energetske zmogljivosti v drugih republikah. Predvidel je velik delež od skupnih gospodarskih investicij za naložbe v energetiko, ter zmanjšanje povprečne porabe energije na 2,4 odstotka letno, kar je bilo počasneje od rasti družbenega proizvoda.³⁵

Smele zamisli o racionalnejši porabi energije in pospešeni gradnji novih zmogljivosti so se že leta 1986 pokazale za neuresničljive. Denarja za večje naložbe ni bilo več mogoče zbrati, cene elektrike so bile tako nizke, da niso pokrivala niti stroškov enostavne reprodukcije, in so kot take dajale »potuho« energetske potratnosti. Tretjo oviro je predstavljalo razpadanje enotnega jugoslovanskega energetskega sistema na devet vedno bolj neodvisnih in zaprtih podsistemov.

Leta 1987 se je z nezaupnico razvojnemu načrtu energetike ter zavrnitvijo Strategije dolgoročnega razvoja energetike Jugoslavije v Sloveniji začel pripravljati prostor za uveljavitev nove, bolj narodnogospodarsko usmerjene energetske politike. Na problemski konferenci, ki jo je aprila pripravilo vodstvo slovenske SZDL, so ugotovili, da je treba končati s razvojno politiko neprestanega pospeševanja večje proizvodnje premoga in elektrike, saj ne daje pravih rezultatov. Glavnega krivca so videli v prizadevanjih jugoslovanskih načrtovalcev, ki so pri izbiranju meril razvoja v energetiki vztrajali na rasti energetske porabe, namesto da bi tako, kot v razvitih državah, postalo merilo razvoja zmanjšanje porabe energije na enoto proizvoda. Zaradi take politike je lahko industrija, ki je ustvarila le tretjino družbenega proizvoda, porabila več kot polovico vse razpoložljive energije. In namesto, da bi po prvem naftnem šoku presekali z energetsko razsipnostjo in umazanimi tehnologijami, so še naprej, nedovzetni za opozorila, vztrajali na ekstenzivnem razvoju energetike, saj je bilo med petnajstimi največjimi naložbami v državi kar devet iz energetike. »Če bomo še naprej tako veliko vlagali v energetiko,« so opozarjali strokovnjaki na tej konferenci, potem »bo zmanjkalo sredstev za razvoj drugih področij.« Na tej konferenci so med tremi razvojnimi možnostmi podprli mehko ali ničelno varianto, ki je predvidevala,

³⁴ UL SFRJ, št. 75/967, 31. 12. 1985, Družbeni plan Jugoslavije za obdobje 1986–1990.

³⁵ UL SRS, št. 2/167, 31. 1. 1986, Družbeni plan Socialistične republike Slovenije za obdobje 1986–1990.

da bodo po letu 1995 v Sloveniji prenehali s povečevanjem energetske porabe ob hkratnem povečanju družbenega proizvoda.³⁶

Septembra 1987 je bil Republiški svet za energetiko zelo kritičen do programa Strategije dolgoročnega razvoja energetike Jugoslavije. V svoji oceni je zavrnil preveč »avtarkično« usmeritev na domače nekakovostne energetske vire (kot je bil premog) ter predlagan prenos pristojnosti za urejanje zadev s področja energetike na federacijo. Opozoril je na nerealno planiranje letnega porasta proizvodnje in porabe energije in na zapostavljanje ekoloških problemov ter ukrepov za racionalizacijo, nadomestitev in varčevanje z energijo.³⁷

V tem času je Slovenija še kazala pripravljenost za oblikovanje »modela« medrepubliškega prelivanja naložbenih sredstev, ki bi zagotavljal »ekonomsko valorizacijo pravic republik do naravne rente na svojem območju, pa tudi realno vrednotenje in ohranjanje vrednosti investicijskega vložka in pravico do samoupravljanja investitorja v skladu z njegovim naložbenim deležem medrepubliške dobave energije.«³⁸

Nove projekcije proizvodnje in porabe energije, ki so bile izdelane leta 1988, so pokazale, da so zaloge energetskih virov, zlasti premoga in uranovega oksida v Sloveniji vse manjše³⁹ in da bo zato treba popraviti usmeritev iz dolgoročnega plana. Sprejeti je bilo treba novo strategijo razvoja energetike, ki bo zagotovila zanesljivo oskrbo s kvalitetno energijo ob optimalno najcenejši proizvodnji in nabavi, ter še bolj smotrni porabi energije in hitrejšem preusmerjanju gospodarstva v proizvodnjo z manjšo končno porabo energije na enoto družbenega proizvoda. Nova usmeritev je predpostavljala spremenjeno dinamiko in strukturo graditve energetskih objektov, zmanjševanje obremenjenosti okolja z izgradnjo čistilnih naprav, uporabo ekološko sprejemljivih goriv in spremembo strukture porabe energije v prid kakovostnejših goriv. Predvidela je še pokrivanje energetskega primanjkljaja z nakupi in sovlaganji v drugih republikah po ekonomskih kriterijih in povečanje zanesljivosti oskrbe z energijo s povezovanjem v jugoslovanske in mednarodne energetske sisteme.

Naslednje leto je slovenska politika skupaj z energetskim gospodarstvom nadaljevala s snovanjem novih temeljev dolgoročnega razvoja energetike v letih 1986–2000. Pri tem je namenila posebno pozornost uvajanju tržnih odnosov, kar je predpostavljalo uveljavitev ekonomsko bolj ustreznih cen energentov ter večjo povezanost z drugimi energetskimi gospodarstvi v Evropi. Oboje naj bi zagotovilo postopno izločanje stroškovno predragih, energetske intenzivnih in za okolje škodljivih proizva-

³⁶ Gospodarski vestnik, 17. 4. 1987, str. 8, Konec idealov o tonah in megavatih.

³⁷ ARS, AS 1266, šk. 14, Mnenja in predlogi republiškega družbenega sveta za gospodarski razvoj in ekonomsko politiko ob obravnavi Temeljnih vprašanj uresničevanja strategije dolgoročnega razvoja energetike Jugoslavije, 28. 9. 1987.

³⁸ ARS, AS 223, šk. 5568, Nekatera odprta vprašanja delovanja in razvoja velikih tehnično-tehnoških sistemov, 29. 9. 1987.

³⁹ Raziskave so pokazale, da bo v Sloveniji po 30 letih zmanjkalo rjavega premoga in da bodo zaloge uranovega oksida v Žirovskem vrhu zadostovale za 20 letno obratovanje jedrske elektrarne. –Gospodarski vestnik, 7. 8. 1987, str. 9, Z ognjem moramo varčevati.

jalcev energije ter večjo zanesljivost in kakovost oskrbe. Naslednja dva pomembna cilja dolgoročne energetske politike v Sloveniji sta postala raznovrstnost investicij v smislu projektov s kombinirano proizvodnjo električne in toplotne energije ter nova organiziranost energetskega gospodarstva.⁴⁰

Demosova vlada je nadaljevala z uveljavljanjem nove energetske politike. V razvojni plan za leto 1991 je zapisala, da je treba v bodočo energetske politiko vgraditi elemente tržnosti in podjetništva, investicijsko politiko pa »koncipirati le na osnovi narodnogospodarskih koristi«, med katerimi je izpostavila ekološke, finančne in razvojne. Slednje je pomenilo, da mora med naložbami v energetske proizvodnje ali racionalizacijo dobiti prednost tista, ki bo »na vložena sredstva dala največje koristi« in bo zagotavljala varčnejšo porabo energije. Izgradnja novih elektroenergetskih zmogljivosti pa je bila postavljena v drugi plan.⁴¹

Leta 1991 sta se panogi 111 in 112 soočali z velikimi, zlasti finančnimi težavami, saj sta že v prvem polletju skupaj ustvarili 21 odstotkov vseh izgub. Potrošnja in poraba energije sta bili sicer nižji kot v letu 1990, zato pa se je prvič zgodilo, da so cene energentov rasle hitreje od cen drugih industrijskih proizvodov.⁴²

Pridobivanje in energetska pretvorba premoga

Ob koncu vojne je bilo v rudarskih knjigah vpisanih 44 premogovnikov. Največ je bilo premogovnikov rjavega premoga, ki so bili osredotočeni v zasavskih revirjih s središčem v Trbovljah, v okolici Celja, v Šentjanžu, Kočevju, Črnomlju, v okolici Ptuja in Ljutomera. Po kakovosti in kalorični vrednosti so bili razdeljeni na več kategorij.⁴³ Glavni odjemalci tega premoga so bila industrijska podjetja in državne železnice. Lignit v Velenju, ki je predstavljal največje premogove rezerve, je bil predviden kot energetska podlaga za razvijanje industrije aluminija v Kidričevem in za razvoj kemične industrije. Premogovni drobiž in prah je predstavljal glavno surovino za termoelektrarne v Trbovljah, Rajhenburgu in Velenju. Obnovitvena dela v vseh večjih premogovnikih so se začela avgusta 1945, tako da je do konca leta 1945 večina premogovnikov že obratovala.

Po končanju obnovitvenih del je postala prednostna naloga nove oblasti ugotavljanje premogovnih zalog. Leta 1946 so bile opravljene prve raziskave za Zagorje, Brestanico, Hrastnik, Pečovnik in Kanižarico. Te in pa še druge raziskave nahajališč, tudi v manjših premogovnikih, ki so bile opravljene v naslednjih letih, so pokazale, da »večjih presenečenj pri odkrivanju novih zalog premoga v Sloveniji ni

⁴⁰ Gospodarski vestnik, 13. 10. 1989, str. 27, »Evropa 92« in energetika v Sloveniji.

⁴¹ ARS, fond Zavoda SRS za družbeno planiranje (AS 1279), šk. 56, Plan razvojne politike, 25. 1. 1991.

⁴² ARS, AS 1165, šk. 2362, Poslovanje energetike v obdobju januar-junij 1991, 5. 9. 1991.

⁴³ V kategorijo A (črni premog) sta bila uvrščena premogovnika Orle in Stranice. V kategorijo B (rjavi premog) premogovniki: Trbovlje, Zagorje, Hrastnik, Rajhenburg, Laško, Zabukovca, Pečovnik, Liboje, Kanižarica, Ljutomersko-Ptujski premogovniki, Kočevje, Št. Janž. In v kategorijo C (lignit) rudniki: Velenje, Globoko, Otočec.

pričakovati.«⁴⁴ »Vidne, verjetne in možne« rezerve črnega premoga so bile neznatne. Rezerve nahajališč rjavih premogov so presegle 200 milijonov ton; največje so bile v premogovnikih Trbovlje in Zagorje, kjer bi jih po dotedanjem načinu lahko izkoristili še najmanj 70 let. Zaloge v rudnikih Laško-Pečovnik, Zabukovca in Liboje, kjer so kopali najboljši rjavi premog, so bile že skoraj izčrpane. Po teh analizah so zaloge v Kočevju, Kanižarici in Šentjanžu sicer zadoščale še za nekaj desetletno proizvodnjo, vendar je bil to premog slabše kalorične vrednosti.⁴⁵ Najbolj bogata so bila nahajališča lignita v okolici Velenja, ki so jih ocenili vključno z možnimi količinami na več kot milijardo ton.⁴⁶

V drugi polovici petdesetih let je Geološki zavod LR Slovenije opravil največ globinskih vrtanj v okolici Velenja in v severnem delu Šaleške doline, pa tudi na območju Zreč in Makol, kjer so iskali nahajališča črnega premoga. Kartiranje premogovnih nahajališč je potekalo na Dolenjskem, v Slovenskem Primorju in v Krmelju. Z geološkimi študijami in raziskavami so se v letih 1956 do 1960 do tedaj znane zaloge rjavega premoga povečale za 34 odstotkov, lignita pa za 16 odstotkov.

Tabela 3: Geološke zaloge premoga v Sloveniji leta 1960 (v 1000 tonah)⁴⁷

	Ugotovljene zaloge	Verjetne zaloge	Domnevne zaloge	Skupaj
Črni premog	2710	1782	3900	8392
Rjavi premog	70.472	45.090	107.716	223.278
Lignit	628.638	56.079	24.812	709.529

Raziskave, ki so potekale v prvi polovici šestdesetih let, so komercialne zaloge v slovenskih premogovnikih ocenile na 651,042.423 ton. Od tega je odpadlo na črni premog 0,67 odstotka, na rjavi 32,53 odstotka in na lignit 66,80 odstotka. Večina rezerv rjavega premoga so ugotovili v zasavskem premogovnem bazenu. V sedemdesetih letih so raziskave v premogovnikih izvedli z ciljem, da prekategORIZIRAJO rezerve in ugotovijo pogoje dela oziroma proizvodnje. Največ zalog rjavega premoga so ugotovili v Zagorju (okoli 10 milijonov ton) in Senovem (okoli 800.000 ton). Za premogovnik v Laškem so izračunali, da so zaloge manjše, kot so jih napovedovali v preteklih letih. V Hrastniku pa novih zalog niso odkrili.⁴⁸ Do leta 1983 je Geološki zavod opravil raziskave v Kotredežu, Trbovljah, Hrastniku, Laškem, Senovem, Glo-

⁴⁴ ARS, fond Svet vlade LRS za energetiko in ekstraktivno industrijo (AS 245), šk. 1, Letno poročilo Sveta za energetiko in ekstraktivno industrijo vlade LRS.

⁴⁵ Gospodarski vestnik, 7. 5. 1952, str. 3, Razvoj rudnikov v Sloveniji.

⁴⁶ Rezerve črnega premoga so bile ocenjene na 3,717.540 ton, rezerve rjavega premoga pa na 202.418.723 ton. Od tega je na premogovnika Trbovlje in Hrastnik odpadlo 2,687.900 ton oziroma 1.768.900 ton. Zaloge lignita so znašale 1,020.024.700 ton. Največ jih je bilo v Rudniku Velenje, kjer so vidne zaloge dosegale 11,570.000 ton, verjetne 413.500 t in možne 557.000 t. – ARS, AS 245, šk. 21, Analiza premogovnih rezerv v premogovnikih LRS, 1950.

⁴⁷ ARS, AS 223, šk. 557, Material za perspektivni plan LRS za obdobje 1961–1965, 1. 12. 1960.

⁴⁸ ARS, AS 1264, šk. 98, Poročilo o realiziranih raziskavah primarnih virov na področju energetskih sredstev v obdobju 1976 do 1980, 1978.

bokem, Kanižarici, Velenju, Šoštanj, na območju med Zagorjem in Moravčami in v severovzhodni Sloveniji (Benica, Murska šuma). Leta 1985 je bila izdelana študija o možnosti za raziskave in odpiranje opuščeni premogovnikov. Obravnavala je 28 opuščeni premogovnikov, ki jih je razvrstila v več skupin. V prvo so prišli premogovniki, ki naj bi jih najprej raziskali in v njih tudi obnovili proizvodnjo.⁴⁹ Zaradi pomanjkanja sredstev pa so bile raziskave že leta 1986 skorajda ustavljene.

Pospešena vlaganja v panogo 112 so se začela leta 1947. Plan zveznih investicij za to leto je predvidel sredstva za racionalizacije, rekonstrukcije, raziskovalna dela in graditev stanovanj⁵⁰ ter za uvoz različne opreme iz Madžarske in Italije.⁵¹ Republiški investicijski plan je namenil največ sredstev odpiranju rudnika lignita Globoko pri Brežicah. Leta 1948 so v zveznem investicijskem planu ostali le še vsi trije zasavski rudniki rjavega premoga. Zato pa je bil republiški plan zastavljen zelo široko, saj je naložbam v rudarstvo namenil 29 odstotkov vseh industrijskih investicij, od tega največ za rudnik Velenje, za katerega so bili že izdelani regulacijski in investicijski elaborati za zgraditev novega izvoznega jaška in naprav za začetek delovanja nove termoelektrarne. V načrtu je bila tudi izgradnja kemičnega kombinata za predelavo lignita in proizvodnjo plina.

Leta 1950 je Planska komisija LRS izdelala program razvoja slovenskih premogovnikov v naslednjih letih.⁵² Zaradi velikih zalog in »mnogovrstnih možnosti za njihovo izkoriščanje«, je bilo postavljeno težišče na izkoriščanje lignita v Velenju. Kot »perspektivna« sta bila ocenjena premogovnika v Hrastniku in Zagorju. Nadaljevanje proizvodnje v Trbovljah, Senovem in Zabukovici je bilo pogojeno s posodobitvijo separacije in z dokončanjem še nekaterih, že začeti naložb. V preostalih premogovnikih so bile zaloge skorajda že izčrpane, zato je program predvidel, da njihova proizvodnja ni več utemeljena. V petdesetih letih je bilo na več sestankih v Beogradu ugotovljeno, da obstoječe zmogljivosti ne morejo pokrivati vedno večjih potreb industrije in domače porabe. Sklenili so, da je treba pomanjkanje premoga rešiti s večjimi investicijskimi vlaganji in smotrnejšo porabo premoga. Za Slovenijo je bilo sprejeto, da z novimi investicijami doseže najvišjo možno proizvodnjo. Največ sredstev je bilo predvidenih za povečanje proizvodnje v velenjskem rudniku. Pregled opravljenih investicij do leta 1960 pokaže, da je ta rudnik dobil največ posojil iz Splošnega investicijskega sklada. Namenil jih je za izgradnjo novega izvoznega jaška in separacije z nakladalno napravo, ureditev glavnih jamskih poti, mehaniziranega transporta in zgraditev več stanovanjskih objektov za svoje delavce. Do leta 1960 so

⁴⁹ V prvi skupini so bili premogovniki Krmelj, Ilirska Bistrica, Leše, Holmec in Otočec iz katerih bi lahko v obdobju 15 do 20 let pridobili skupaj 220.000 ton premoga. Te naj bi najprej raziskali. V drugo skupino premogovnikov, ki bi še prišli v poštev za raziskovanje in eventualno odpiranje, so prišli Pojerje, Sečovlje, Vremški Britof, Orle, Štore in Šega-Makole. V njih bi bilo v 10 do 15 letih mogoče izkopati skupaj 107.000 ton premoga. – ARS, AS 1264, šk. 275, Poročilo o ugotovitvah študije o stanju in možnostih odpiranja opuščeni premogovnikov v SR Sloveniji, 7. 10. 1985.

⁵⁰ ARS, fond Ministrstva za industrijo in rudarstvo (AS 226), šk. 20, Investicije v premogovnike Slovenije za leto 1947.

⁵¹ ARS, fond Planske komisije LRS (AS 284), šk. 32, Plan investicijskih obvez za leto 1947.

⁵² ARS, AS 284, šk. 43, Rudarstvo LRS, 1950.

v Trbovljah in Zagorju povečali obrate, odprli nova polja v Hrastniku, racionalizirali so proizvodnjo v Zabukovici, Senovem, Kanižarici, Kočevju, Laškem in Šentjanžu. V premogovnikih Šega in Sečovlje so obnovili proizvodnjo. Z večjimi težavami se je soočil le premogovnik v Pečovniku, ki ga je konec leta 1959 zalila voda.

Na začetku šestdesetih let so pri načrtovanju razvoja premogovništva poudarili potrebo po graditvi novih termoelektrarn v Trbovljah in Šoštanju ter toplarn v treh največjih slovenskih mestih. Iskali so možnosti za posodobitev proizvodnje v tehnološko zaostalih premogovnikih. Tako kot v preteklosti, je bilo največ sredstev namenjenih investicijam v Velenje in v zasavske premogovnike. Tako je ostalo tudi v naslednjih dveh desetletjih.

Do leta 1950 je proizvodnja v slovenskih premogovnikih strmo naraščala. Ta panoga je bila ena redkih, ki je že v prvem povojnem letu preseгла proizvodni načrt. Namesto pričakovane 50 odstotne, je konec leta 1945 povprečna proizvodnja dosegla 72 odstotno predvojno raven.⁵³ Oktobra 1946 je obseg proizvodnje predvojno raven že presegel za 22 odstotkov, tako da so do konca tega leta nakopali 2.025.710 ton premoga. Leta 1949 je proizvodnja znašala 2.702.690 ton, od česar je bilo črnega premoga 4820 ton, rjavega 2.223.470 ton in lignita 474.400 ton. Naslednje leto je skupna proizvodnja dosegla 2.833.860 ton.⁵⁴

Leta 1953 se je prvič po vojni zgodilo, da je bila proizvodnja manjša od povpraševanja. Šele konec leta se je ta trend obrnil. V letih 1956 do 1961 so premogovniki v Sloveniji dosegli predvideno proizvodnjo. V naslednjih letih je proizvodnja naraščala, s tem pa tudi problemi. Najbolj je primanjkovalo železniških vagonov za transport in deviz za nadomestitev zastarele in dotrajane opreme in strojev.

Tabela 4: Proizvodnja trdih goriv 1950–1968 (v 1000 ton)⁵⁵

Proizvodnja	1950	1960	1968
Skupaj	2826	4888	5604
Črni premog	7	40	11
Rjavi premog	2313	2646	2531
Lignit	506	2202	3062

V letih 1966 do 1976 je začelo kurilno olje vse bolj nadomeščati premog, zato se je obseg proizvodnje v premogovnikih močno zmanjšal. Najprej se je z manjšim povpraševanjem soočil rudnik v Velenju, kjer se je proizvodnja od 3,4 milijone ton leta 1966 v naslednjem letu zmanjšala na 2,8 milijonov ton, kar je povzročilo veliko odpuščanje rudarjev. Pri rudnikih rjavega premoga se je krizno obdobje začelo v sedemdesetih letih, se potem z nezadržnim tempom nadaljevalo in izkop je drsel pod

⁵³ Jože Prinčič: *Obnova slovenske industrije v letu 1945*. V: *Kronika*, 1988, št. 1–2, str. 68–71, tu str. 71.

⁵⁴ ARS, AS 226, šk. 150, Poročilo o proizvodnji za leto 1950.

⁵⁵ ARS, AS 1279, šk. 56, Električna energija.

nivo domačih potreb. Vse do leta 1980 je na upad proizvodnje slovenskih premogovnikov dodatno vplivalo nezadostno financiranje in do leta 1985 je proizvodnja zaostajala za planskimi načrti. Premoga je primanjkovalo povsod po državi. Leta 1983 uveden način za pospeševanje proizvodnje s pomočjo naftnega dinarja ni v celoti dosegel svojega namena, saj je proizvodnja zaostajala za potrebami, zato je bilo treba premog še vedno uvažati. Še najmanj odstopanj, tako pri proizvodnji, kot porabi in uvozu, je bilo pri lignitu. Do leta 1988 je proizvodnja lignita za 4 odstotke zaostajala za planirano količino, proizvodnja rjavega premoga pa za 14 odstotkov.⁵⁶ Tudi leta 1990 so premogovniki obratovali z nižanim obsegom. V devetih mesecih tega leta so nakopali 1032.981 ton rjavega premoga in 3.225.700 ton lignita, kar je bilo za 17,4 odstotkov oziroma za 6,8 odstotka manj kot v preteklem letu.

V desetletju po koncu druge svetovne vojne so bili glavni odjemalec premoga, večinoma lignita in drobnih vrst, termoelektrarne in druga industrijska podjetja, ki so skupaj porabila 56 odstotkov nakopanega premoga. Drugi največji porabnik so bile železnice, ki so dobile 23 odstotkov nakopanega premoga. Za široko porabo je ostalo 6 odstotkov premoga, ki je v tem času predstavljal drugi pomemben vir za toplotno ogrevanje. Že v petdesetih letih je poraba premoga naraščala, kot je tudi njegov delež v energetske bilanci Slovenije. Nezadostna ponudba premoga je postajala vedno večji problem, tako za potrebe industrije kot široke porabe. V šestdesetih letih se je zaradi večjih potreb termoelektrarn pomanjkanje premoga še zaostri.

Tabela 5: Poraba trdih goriv 1955–1968 (v 1000 ton)⁵⁷

Poraba	1955	1960	1968
Skupaj	2940	3909	5039
Črni premog	138	136	88
Rjavi premog	1761	2182	2287
Lignit	1041	1591	2646

V letih 1968 do 1972 se je poraba premoga tako znižala, da so v republiki iz lastnih virov krili potrebe po lignitu in po rjavem premogu. Po prvi naftni krizi se je poraba premoga za široko porabo in za največje elektroenergetske objekte hitro povečala. Pritisk na debelejšje vrste rjavega premoga je tako porasel, da potreb niso mogli pokriti iz domačih virov. Povpraševanje po drobnih vrstah premoga, ki so ga kopali predvsem v Zasavju, pa je vztrajno padalo. V osemdesetih letih se ta trend ni spremenil. Poraba lignita je bila vsako leto nekoliko višja, potrebe po rjavem premogu pa so bile vse manjše.

S sprostitvijo tržnih odnosov na začetku petdesetih let se je ekonomski položaj slovenskih premogovnikov začel slabšati. Njihova največja problema sta bila ne-

⁵⁶ ARS, AS 1165, šk. 1487, Analiza izvajanja srednjeročnih planov energetike v obdobju 1986–1988.

⁵⁷ ARS, AS 1279, šk. 56, Električna energija.

rentabilna proizvodnja in prodajne cene, ki so rasle precej počasneje kot materialni stroški. Zaradi vedno večjih finančnih težav in pomanjkanja lastne akumulacije in zato, ker so po tehnični opremljenosti še naprej zaostajali za povprečjem v industriji, so bili v prvi polovici šestdesetih letih deležni številnih olajšav (ukinitvev rudniškega prispevka, znižanje obrestnih stopenj za kredite, povečanje izvoznega tečaja). S temi ukrepi se je ekonomski položaj premogovnikov nekoliko popravil,⁵⁸ tako da so do leta 1971 poslovali na meji rentabilnosti.⁵⁹ Reforma ni izboljšala pogojev za njihovo rentabilno poslovanje, saj so proizvodni stroški naraščali, povpraševanje po premogu pa se je zaradi preusmeritve na mazut in nafto zmanjšalo. Manjši premogovniki so v tem času opustili proizvodnjo. V sedemdesetih letih se je problem pokrivanja izgub zaradi negativne razlike med proizvodnimi stroški in prodajno ceno premoga še zaostril. Premogovniki v Kanižarici, Zagorju in Laškem so poslovno leto 1974 zaključili z izgubo 14 milijonov din. Ostali premogovniki so poslovali na meji rentabilnosti. V tem letu so pri Republiškem sekretariatu za gospodarstvo ustanovili solidarnostni sklad za pokrivanje teh izgub, ki pa je le začasno omilil slab likvidnostni položaj v posameznih podjetjih. Leta 1977 je izpad dohodka vseh slovenskih premogovnikov znašal 237 milijonov din.⁶⁰ Naslednje leto je bil njihov finančni položaj še slabši. V osemdesetih letih se je najbolj poslabšal likvidnostni položaj premogovnikov rjavega premoga, ki so izgubili nekatere bonitete, pridobljene zaradi energetske krize. V tem desetletju temeljni problem premogovnikov ni bila več proizvodnja, temveč prodaja premoga. Zato so se zasavski premogovniki zavzemali za gradnjo nove termoelektrarne Trbovlje III in bili zelo ogorčeni, ker je Slovenija prispevala znatna sredstva za gradnjo TE Ugljevik II. Leta 1990 je nova vlada predvidela, da bo v naslednjih letih z ustrezno reorganizacijo mogoče potrebne količine premoga proizvesti s precej manjšimi stroški.

Tabela 6: Proizvodnja v LRS in izvoz rjavega premoga v druge republike v letih 1956–1959 (v 1000 ton)⁶¹

Leto	Proizvodnja v LRS	Izvoz v Hrvaško	Izvoz v ostale republike
1956	2381	256	112
1957	2383	220	114
Prva polovica 1958	1158	116	52
Plan za 1959	2410	230	110

Slovenija je bila v pridobivanju črnega premoga pasivna, zato ga je uvažala iz Hrvaške (Raša). Rjavi premog je deloma izvažala, deloma uvažala iz drugih republik.

⁵⁸ ARS, AS 1128, fasc. 48, Informacija o položaju rudnikov po sprejetih spremembah cen, 3. 2. 1964.

⁵⁹ ARS, AS 1264, šk. 4, Makroprojekt: Študija kompleksne energetike SRS, avgust 1976.

⁶⁰ ARS, AS 1264, šk. 113, Problematika slovenskih premogovnikov, 16. 6. 1978.

⁶¹ ARS, fond Zavoda LRS za gospodarsko planiranje (AS 1136), šk. 8, Problematika plana proizvodnje rjavega premoga leta 1959.

Količine so bile v posameznih letih odvisne od domače produkcije in potreb po premogu v drugih republikah. Leta 1945 in 1946 je Slovenija izvozila v Hrvaško, Srbijo in Vojvodino skoraj tretjino nakopanega premoga.⁶² Leta 1951 je bilo treba zagotoviti Srbiji znatne količine premoga in lesa. Naslednje leto pa znaten del nakopanega premoga oddati državnim železnicam, elektrarnam in metalurškim podjetjem v drugih republikah.

Do leta 1985 je Slovenija iz Bosne in Hercegovine, pa tudi iz drugih republik, uvozila znatne količine lignita in rjavega premoga za potrebe termoelektrarn in široke porabe. Leta 1985 pa se je količina uvoženega premoga precej zmanjšala; uvoz rjavega premoga je bil za 62 odstotkov nižji kot leta 1984 in za 35 odstotkov manjši od predvidene količine.

Jože Prinčič

STRATEGY OF ENERGY STABILITY AND THE EXTRACTION AND USE OF COAL
BETWEEN 1945 AND 1991

S U M M A R Y

After the liberation in 1945 the general opinion in Yugoslavia was that the country had considerable and diverse energy resources at its disposal. Soon it turned out that this conviction was erroneous and that significant problems would emerge in this regard. After 1963 Yugoslavia found itself in a permanent energy crisis, and the discrepancy between the production and consumption of energy resources was only getting more pronounced. In the final decade of its existence Yugoslavia did not have a clear and operatively feasible energy strategy. Instead it stubbornly persisted in the policy of energy self-sufficiency regardless of the price.

Almost until as late as the middle of the 1960s an active energy balance was characteristic of the Slovenian energy economy. In twelve years the amount of electricity produced tripled and the extraction of coal doubled, therefore their production exceeded the Slovenian consumption to such an extent that the surplus given to the other republics exceeded the energy supplied by these republics. Slovenia was unprepared for the energy crisis that took place in the 1970s, and until the dissolution of Yugoslavia it had a deficit with regard to all energy resources. Due to the economic crisis and deficient accumulation of the economy the possibilities for the improvement of the energy situation were very limited. The new projections with regard to energy supply and consumption, drawn up in 1988, indicated that the Slovenian energy resource reserves, especially as far as coal and uranium oxide were concerned, were decreasing and that the long-term orientation should be adjusted accordingly. The new orientation foresaw a changed dynamics and structure of energy facility construction, reducing the environmental impact by installing purification facilities, use of ecologically acceptable fuels and altering the structure of energy use in favour of high-quality fuels.

In the middle of the 1960s the production and consumption of coal in Slovenia started decreasing. However, after the first oil crisis the consumption of coal started increasing steeply again, while the extraction in the Slovenian coal mines remained under the level of the Slovenian demand until the dissolution of the Yugoslav state, especially due to non-viable operation.

⁶² Leta 1946 je Slovenija Hrvaški dobavila 14,8 %, Srbiji 8,7 %, Vojvodini 3,84 % in Makedoniji 0,11 % od skupne količine nakopanega premoga.